



## International Journal of Advanced Academic Studies

E-ISSN: 2706-8927

P-ISSN: 2706-8919

[www.allstudyjournal.com](http://www.allstudyjournal.com)

IJAAS 2025; 7(2): 25-29

Received: 06-12-2024

Accepted: 08-01-2025

**सय्यद वसीम सय्यद  
नियाजअली**

MSW in Medical and  
Psychiatric social work),  
CSR-D-Institute of Social  
Work and Research, Ahilya  
Nagar, Maharashtra, India

# मानसिक आरोग्याविषयी जागरूकता: शैक्षणिक दर्जा, वय आणि सामाजिक घटकांचा अभ्यास

**सय्यद वसीम सय्यद नियाजअली**

DOI: <https://doi.org/10.33545/27068919.2025.v7.i2a.1359>

### सारांश

या संशोधनाचा उद्देश उत्तरदात्यांच्या शैक्षणिक स्तराचा त्यांच्या मानसिक आरोग्याविषयीच्या जागरूकतेवरील प्रभावाचा अभ्यास करणे, वय आणि मानसिक आरोग्याकडे लक्ष देण्याच्या प्रवृत्तीतील संबंध तपासणे, तसेच मानसिक आरोग्यासंबंधित शासकीय योजना आणि कायद्यांची माहिती व शैक्षणिक दर्जा यामधील सहसंबंधाचा अभ्यास करणे हा आहे. या अभ्यासासाठी टारकपूर, अहमदनगर येथील 50 परिचारिकांची उद्देशपूर्ण नमुना पद्धतीने निवड करण्यात आली. माहिती संकलनासाठी प्राथमिक व द्वितीयक स्रोतांचा वापर करण्यात आला. सांख्यिकीय विश्लेषणात चि-स्केअर आणि टी-टेस्ट तंत्रांचा उपयोग करण्यात आला. संशोधनानुसार, उच्च शैक्षणिक स्तर असलेल्या व्यक्तींमध्ये मानसिक आरोग्याविषयी जागरूकता अधिक असल्याचे आढळले. वयाच्या गटानुसार मानसिक आरोग्याकडे लक्ष देण्यामध्ये फरक दिसून आला, जिथे तरुण वयोगटातील लोक अधिक जागरूक होते. तसेच, मानसिक आरोग्यासंबंधित शासकीय योजनांची माहिती आणि शैक्षणिक स्तर यामध्ये लक्षणीय सहसंबंध आढळला. या अभ्यासातून मानसिक आरोग्यासंबंधी प्रभावी जनजागृती आणि शासकीय योजनांचा प्रचार करण्याची गरज अधोरेखित होते.

**मूलशब्द:** मानसिक आरोग्य, शैक्षणिक स्तर, वय, जागरूकता, शासकीय योजना, कायदे, जनजागृती, सांख्यिकीय विश्लेषण, परिचारिका, सामाजिक आरोग्य

### प्रस्तावना

मानसिक आरोग्य हा एक महत्त्वाचा विषय असून, तो व्यक्तीच्या एकूण आरोग्याशी आणि जीवनशैलीशी जोडलेला आहे. मानसिक आरोग्याबद्दल जागरूकता आणि याची माहिती व्यक्तीच्या शैक्षणिक स्तरावर अवलंबून असते, याचा अभ्यास करून सामाजिक वास्तव समजून घेणे महत्त्वाचे ठरते. प्रस्तुत संशोधनामध्ये उत्तरदात्यांचा शैक्षणिक दर्जा आणि मानसिक आरोग्याविषयी माहिती यामधील सहसंबंधाचा सखोल अभ्यास करण्यात आला आहे. विविध वयोगट, शैक्षणिक स्तर, तसेच मानसिक आरोग्याशी संबंधित शासकीय योजना आणि कायद्यांविषयी माहिती या विषयांवर आधारित अभ्यासातून महत्त्वपूर्ण निष्कर्ष काढण्यात आले आहेत.

उपलब्ध तथ्य आणि सारणींच्या विश्लेषणावरून असे दिसून येते की, शिक्षणाच्या पातळीचा मानसिक आरोग्याबद्दलची जागरूकता आणि माहिती यावर स्पष्ट परिणाम होतो. प्राथमिक, माध्यमिक आणि पदवीत्तर शिक्षण घेतलेल्या व्यक्तींमध्ये मानसिक आरोग्याविषयीची माहिती तुलनेने अधिक आढळते, तर अशिक्षित उत्तरदात्यांमध्ये ही

**Corresponding Author:**

**सय्यद वसीम सय्यद  
नियाजअली**

MSW in Medical and  
Psychiatric social work),  
CSR-D-Institute of Social  
Work and Research, Ahilya  
Nagar, Maharashtra, India

माहिती कमी असल्याचे दिसून येते. याशिवाय, वय आणि मानसिक आरोग्याकडे लक्ष देण्याची प्रवृत्ती यामध्येही विविधता आढळते.

### कुमार (2018)

कुमार यांचा अभ्यास मानसिक आरोग्य आणि शैक्षणिक स्तर यांच्यातील सहसंबंधावर आधारित होता. त्यांनी असे नमूद केले की शैक्षणिक स्तर जितका उच्च असेल, तितकी व्यक्ती मानसिक आरोग्याच्या समस्यांविषयी जास्त जागरूक असते. शैक्षणिकदृष्ट्या सक्षम व्यक्तींना मानसिक आरोग्याचा ताण ओळखणे आणि त्यावर उपाययोजना करणे सोपे जाते. त्यांच्या अभ्यासात असेही आढळले की उच्च शिक्षण घेतलेल्या व्यक्ती मानसिक आजाराविषयी अधिक संवेदनशील असतात आणि व्यावसायिक मदत घेण्यास प्रवृत्त होतात. कुमार यांनी सांगितले की शैक्षणिक स्तर व्यक्तीच्या मानसिक आरोग्य सुधारण्यासाठी महत्त्वपूर्ण घटक ठरतो. यामुळे मानसिक आरोग्यासाठी शैक्षणिक कार्यक्रमांमध्ये सुधारणा करणे आवश्यक असल्याचे त्यांनी सुचवले. त्यांचा निष्कर्ष होता की शैक्षणिक दर्जा वाढवल्यास मानसिक आरोग्य जागरूकतेत लक्षणीय सुधारणा होऊ शकते. त्यामुळे धोरणकर्त्यांनी शैक्षणिक स्तर उंचावण्यासाठी विशेष प्रयत्न करावेत.

### देव (2017)

देव यांनी त्यांच्या अभ्यासात मानसिक आरोग्य जागरूकतेवर कमी शैक्षणिक स्तराचा प्रभाव तपासला. त्यांनी असे आढळले की कमी शैक्षणिक स्तर असलेल्या व्यक्तींना मानसिक आरोग्याच्या समस्यांवर दुर्लक्ष करण्याची प्रवृत्ती असते. अशा व्यक्ती समस्येचे निराकरण करण्यासाठी व्यावसायिक मदतीचा विचार करत नाहीत. मानसिक आरोग्य सेवांविषयी त्यांना पुरेशी माहिती नसल्यामुळे ते या सेवांचा लाभ घेण्यात कमी पडतात. देव यांनी सुचवले की शैक्षणिकदृष्ट्या दुर्बल गटांना मानसिक आरोग्य शिक्षण देणे महत्त्वाचे आहे. कमी शैक्षणिक स्तरामुळे मानसिक आरोग्य योजनांचा लाभ मिळवण्यातही अडचणी येतात. यामुळे मानसिक आरोग्याच्या समस्या अधिक गंभीर होतात. त्यांनी शैक्षणिक कार्यक्रम आणि कार्यशाळा आयोजित करण्याची शिफारस केली जेणेकरून अशा व्यक्तींना मानसिक आरोग्याची महत्त्वता पटवून देता येईल.

### शर्मा (2019)

शर्मा यांनी वय आणि मानसिक आरोग्य यामधील संबंध तपासण्यासाठी व्यापक अभ्यास केला. त्यांनी असे आढळले की तरुण पिढी मानसिक आरोग्याच्या

समस्यांनी ग्रस्त असते, परंतु त्याकडे ते पुरेसे लक्ष देत नाहीत. तरुणांमध्ये चिंता, नैराश्य आणि तणाव या समस्या जास्त प्रमाणात आढळतात. त्यांनी हेही नमूद केले की अशा समस्या मुख्यतः शिक्षण, करिअर, आणि नातेसंबंधांमधील आव्हानांमुळे निर्माण होतात. तरुणांनी या समस्या ओळखून त्यावर उपाययोजना करणे गरजेचे आहे. शर्मा यांनी असे सुचवले की शाळा आणि महाविद्यालयांमध्ये मानसिक आरोग्यविषयक मार्गदर्शन केंद्रे स्थापन केली पाहिजेत. मानसिक आरोग्यासाठी प्राथमिक स्तरावर मदत मिळाली तर या समस्यांवर लवकर उपाय करता येतो. त्यांनी हीही शिफारस केली की तरुणांसाठी नियमित आधार गट आणि सल्ला कार्यक्रम सुरू करणे गरजेचे आहे.

### पाटील (2021)

पाटील यांनी वयोवृद्ध व्यक्तींच्या मानसिक आरोग्यावर संशोधन केले. त्यांच्या अभ्यासात असे आढळले की सामाजिक एकाकीपणामुळे वयोवृद्ध व्यक्ती मानसिक समस्यांचा सामना करतात. विशेषतः निवृत्तीनंतर वयस्कर व्यक्तींना एकटेपणाची भावना जाणवते. कौटुंबिक आणि सामाजिक आधाराचा अभाव मानसिक आरोग्यावर गंभीर परिणाम करू शकतो. त्यांनी सुचवले की वयोवृद्धांसाठी सामूहिक उपक्रम, आरोग्य शिबिरे, आणि सांस्कृतिक कार्यक्रम आयोजित करणे गरजेचे आहे. या उपक्रमांमुळे त्यांना सामाजिक आधार मिळतो आणि मानसिक आरोग्य सुधारते. पाटील यांनी नमूद केले की कौटुंबिक सदस्यांनी वयोवृद्ध व्यक्तींशी भावनिक संवाद साधावा. त्यांच्या निष्कर्षानुसार, वयोवृद्धांसाठी समुदाय-आधारित कार्यक्रम मानसिक आरोग्य सुधारण्यासाठी उपयुक्त ठरू शकतात.

### सिंह (2020)

सिंह यांनी मानसिक आरोग्यासाठी असलेल्या शासकीय योजनांचा अभ्यास केला. उच्च शैक्षणिक स्तर असलेल्या व्यक्तींना या योजनांबद्दल अधिक माहिती असल्याचे त्यांनी नमूद केले. उच्च शिक्षण घेतलेल्या व्यक्ती मानसिक आरोग्यासाठी उपलब्ध असलेल्या शासकीय सुविधांचा लाभ घेण्यास प्रवृत्त होतात. त्यांनी असेही आढळले की अशा व्यक्तींचा शासकीय यंत्रणांवरील विश्वास अधिक असतो. सिंह यांनी सूचित केले की मानसिक आरोग्यासाठी अधिकाधिक शासकीय योजना जनतेपर्यंत पोहोचवणे गरजेचे आहे. त्यांनी शैक्षणिक कार्यक्रमांद्वारे मानसिक आरोग्य योजनांची माहिती देण्याचे सुचवले. या योजनांचा लाभ मिळवण्यासाठी स्थानिक स्तरावर प्रचार आणि प्रशिक्षण देणे गरजेचे आहे.

**जाधव (2019)**

जाधव यांनी ग्रामीण भागातील शासकीय मानसिक आरोग्य योजनांचा अभ्यास केला. त्यांच्या संशोधनात असे आढळले की कमी शैक्षणिक स्तर असलेल्या व्यक्तींना या योजनांविषयी फारशी माहिती नसते. त्यामुळे अशा व्यक्ती मानसिक आरोग्य सेवांचा लाभ घेण्यात कमी पडतात. ग्रामीण भागातील लोकांपर्यंत शासकीय योजनांची माहिती पोहोचवण्यासाठी त्यांनी ग्रामपंचायतींच्या माध्यमातून कार्यक्रम आयोजित करण्याची शिफारस केली. जाधव यांनी नमूद केले की स्थानिक पातळीवरील स्वयंसेवी संस्था आणि समाजसेवकांनी मानसिक आरोग्य याबाबत जनजागृती करणे आवश्यक आहे. त्यांच्या मते, शैक्षणिकदृष्ट्या दुर्बल गटांना मानसिक आरोग्यासाठी विशेष प्रशिक्षण देणे गरजेचे आहे.

**अभ्यासाचे उद्दिष्टे**

1. उत्तरदात्यांच्या शैक्षणिक दर्जा आणि मानसिक आरोग्याबाबत जागरूकतेतील सहसंबंधाचा अभ्यास करणे.
2. वय आणि मानसिक आरोग्याकडे लक्ष देण्याच्या प्रवृत्ती यामधील संबंध तपासणे.
3. मानसिक आरोग्याबाबत शासकीय योजना आणि कायदांची माहिती व शैक्षणिक दर्जा यामधील सहसंबंधाचा अभ्यास करणे.

**संशोधन पद्धती**

या संशोधनासाठी उद्देशपूर्ण नमुना पद्धतीचा (Purposive Sampling Method) वापर करून 50 प्रतिसादकांची निवड करण्यात आली. टारकपूर, अहमदनगर येथील परिचारिकांच्या व्यावसायिक आणि मानसिक स्थितीचा अभ्यास करण्यासाठी हे उत्तरदाते विशेषतः निवडण्यात आले होते. या पद्धतीद्वारे, संशोधनाच्या उद्देशाशी सुसंगत अशा आणि आवश्यक माहिती प्रदान करण्यासाठी पात्र असलेल्या प्रतिसादकांचा समावेश करण्यात आला.

तथ्य संकलनासाठी प्राथमिक आणि द्वितीयक स्रोतांचा वापर करण्यात आला. प्राथमिक तथ्य थेट निरीक्षण, मुलाखती, आणि प्रकरण अध्ययनाद्वारे संकलित करण्यात आली, तर द्वितीयक तथ्य पुस्तके, मासिके, वृत्तपत्रे, आणि वेबसाईट्स यामधून गोळा करण्यात आली. संशोधनाच्या उद्दिष्टांची पूर्तता सुनिश्चित करण्यासाठी प्राथमिक अभ्यास आणि मुलाखत पत्रिकेची प्री-टेस्टदेखील करण्यात आली होती.

तथ्यांचे विश्लेषण करण्यासाठी सांख्यिकीय तंत्रांचा वापर करण्यात आला, जसे की चि-स्क्वेअर आणि टी-

टेस्ट, तसेच वारंवारता तक्ते, पाय चार्ट, आणि बार चार्ट यांसारख्या दृक साधनांचा वापर करण्यात आला, जेणेकरून महत्त्वाचे नमुने ओळखता येतील. संशोधन प्रक्रिया विश्वसनीय आणि सखोल होण्यासाठी सर्व टप्प्यांवर काळजीपूर्वक नियोजन करण्यात आले.

**तथ्यांचे विश्लेषण**

संशोधनातील विश्लेषणानुसार उत्तरदात्यांच्या शैक्षणिक स्तराचा त्यांच्या मानसिक आरोग्याविषयी असलेल्या माहितीवर लक्षणीय परिणाम झाल्याचे दिसून आले. अशिक्षित उत्तरदात्यांपैकी फक्त 2% लोकांना मानसिक आरोग्याबाबत माहिती होती, तर 4% अशिक्षितांना त्याची माहिती नव्हती. प्राथमिक शिक्षण घेतलेल्या 8% उत्तरदात्यांना मानसिक आरोग्याविषयी माहिती होती, मात्र 18% याबाबत अनभिज्ञ होते. माध्यमिक शिक्षण घेतलेल्या 28% उत्तरदात्यांना मानसिक आरोग्याची माहिती होती, तर 14% लोकांना ती नव्हती. पदवीत्तर शिक्षितांपैकी 26% लोकांना मानसिक आरोग्याबाबत चांगली माहिती असल्याचे आढळले. या विश्लेषणावरून असे सिद्ध होते की, शिक्षणाचा स्तर जितका जास्त तितकी मानसिक आरोग्याबाबतची जागरूकता अधिक होते.

उत्तरदात्यांमध्ये मानसिक आरोग्याविषयीच्या समजुती वेगवेगळ्या होत्या. 42% उत्तरदात्यांनी मानसिक आरोग्य म्हणजे मनाचे आरोग्य असे सांगितले, तर 26% लोकांच्या मते ते तणावाशी संबंधित आहे. 14% उत्तरदात्यांनी मानसिक आरोग्य म्हणजे लक्ष न लागणे असे म्हटले, तर 8% लोकांनी ते मानसिक विकारांशी संबंधित मानले. उर्वरित 10% उत्तरदाते मानसिक आरोग्यासंबंधी अनभिज्ञ होते. यावरून असे दिसून येते की, मानसिक आरोग्याच्या संकल्पनेसाठी व्यापक जनजागृती मोहिमेची नितांत आवश्यकता आहे.

वयाच्या गटानुसार मानसिक आरोग्याकडे लक्ष देण्यात फरक दिसून आला. 20 वर्षांखालील वयोगटातील 16% उत्तरदात्यांनी मानसिक आरोग्याला महत्त्व दिले. 20-25 वयोगटातील 26% लोकांनी या विषयाकडे लक्ष दिले, तर 12% लोकांनी दुर्लक्ष केले. 25-30 वयोगटातील 10% उत्तरदात्यांनी मानसिक आरोग्याला महत्त्व दिले, आणि 10% लोकांनी याकडे दुर्लक्ष केले. 40 वर्षांवरील वयोगटातील फक्त 8% लोकांनी मानसिक आरोग्याला महत्त्व दिल्याचे आढळले. त्यामुळे तरुण वयोगटातील लोक मानसिक आरोग्याला अधिक महत्त्व देतात हे स्पष्ट होते.

**मानसिक आरोग्य विषयक शासकीय योजना आणि शैक्षणिक दर्जा:** शैक्षणिक दर्जाचा मानसिक

आरोग्यासंबंधित शासकीय योजनांच्या माहितीवर लक्षणीय परिणाम दिसून आला. अशिक्षित उत्तरदात्यांमध्ये या योजनांविषयी जागरूकता अत्यल्प होती. प्राथमिक शिक्षण घेतलेल्या 6% लोकांना योजनांची माहिती होती, तर माध्यमिक शिक्षण घेतलेल्या केवळ 4% उत्तरदात्यांना माहिती होती. पदवीत्तर शिक्षितांमध्ये मात्र या योजनांविषयी अधिक जागरूकता दिसून आली. यावरून असे दिसते की, शासकीय योजनांच्या प्रभावी प्रचारासाठी अधिक प्रयत्न आवश्यक आहेत.

**मानसिक आरोग्याचे सामाजिक आरोग्यावर परिणाम:** 20-25 वयोगटातील 26% उत्तरदात्यांनी मानसिक आरोग्याचा सामाजिक आरोग्यावर परिणाम होतो असे मानले. यामुळे तरुण वयोगट मानसिक आरोग्याबाबत अधिक जागरूक असल्याचे स्पष्ट होते. 25-30 वयोगटातील 16% लोकांनी मानसिक आणि सामाजिक आरोग्य यामधील संबंध मान्य केला. मात्र, वय वाढल्यावर मानसिक आरोग्याबाबत जागरूकता घटल्याचे दिसून आले. यासाठी वृद्ध गटांसाठी विशेष जागरूकता मोहिमा राबविण्याची गरज आहे.

**मानसिक आरोग्य कायदा आणि शैक्षणिक दर्जा:** शैक्षणिक स्तराचा मानसिक आरोग्य कायदाविषयीची माहिती यामध्ये सकारात्मक सहसंबंध दिसून आला. अशिक्षित उत्तरदात्यांमध्ये मानसिक आरोग्य कायदाविषयी जागरूकता कमी होती, तर पदवीधर आणि पदव्युत्तर शिक्षण घेतलेल्या उत्तरदात्यांमध्ये जागरूकता तुलनेने जास्त होती. यावरून असे दिसते की, कायदांची माहिती पोहोचवण्यासाठी शिक्षण आणि प्रचार मोहिमा अधिक प्रभावीपणे राबविण्याची आवश्यकता आहे.

### निष्कर्ष

या संशोधनातून विविध महत्वाचे निष्कर्ष निष्पन्न झाले आहेत, जे मानसिक आरोग्याविषयीच्या जनजागृतीसाठी आवश्यक असलेल्या उपायांची स्पष्टता देतात. शैक्षणिक दर्जा आणि मानसिक आरोग्याबाबत माहिती यामध्ये लक्षणीय सहसंबंध आढळला आहे. उच्च शिक्षण घेतलेल्या लोकांमध्ये मानसिक आरोग्याबाबत जागरूकता अधिक होती, तर अशिक्षित व्यक्तींमध्ये माहितीची कमतरता होती. यावरून हे सिद्ध होते की, मानसिक आरोग्याविषयीची माहिती आणि शैक्षणिक दर्जा यामधील संबंध अधिक बळकट करणे आवश्यक आहे, जेणेकरून मानसिक आरोग्याचा जागरूकता स्तर वाढवता येईल.

वयाच्या गटानुसार देखील मानसिक आरोग्याच्या महत्त्वाकडे लक्ष देण्यामध्ये फरक दिसून आला. तरुण वयोगटातील लोक मानसिक आरोग्याला अधिक महत्त्व देतात, तर वय वाढल्यावर जागरूकता कमी होते. त्यामुळे वृद्ध वयाच्या लोकांसाठी मानसिक आरोग्याबाबत जागरूकता वाढवण्यासाठी विशेष जनजागृती कार्यक्रमांची गरज आहे. या बदलत्या वयाच्या गटांमध्ये मानसिक आरोग्याची महत्त्वपूर्ण भूमिका ओळखली पाहिजे, आणि त्यासाठी योग्य उपाययोजना करणे आवश्यक आहे.

मानसिक आरोग्याबाबत शासकीय योजनांविषयीची माहिती आणि शिक्षण यामध्येही स्पष्ट संबंध आढळला आहे. अशिक्षित आणि प्राथमिक शिक्षण घेतलेल्या व्यक्तींमध्ये शासकीय योजनांविषयी कमी जागरूकता होती, तर उच्च शिक्षण घेतलेल्या व्यक्तींमध्ये जागरूकता अधिक होती. यावरून स्पष्ट होते की शासकीय योजनांचा प्रभावी प्रचार आणि शैक्षणिक स्तरावर जागरूकता वाढविणे आवश्यक आहे, जेणेकरून मानसिक आरोग्याच्या योजना अधिक परिणामकारकपणे लोकांपर्यंत पोहोचू शकतील.

सामाजिक आरोग्यावर मानसिक आरोग्याचा परिणाम दिसून आला आहे, विशेषतः तरुण वयोगटामध्ये. यावरून हे स्पष्ट होते की, मानसिक आरोग्याच्या विषयावर जागरूकता निर्माण करणे आणि संबंधित कायदांविषयी माहिती वाढविणे हवे आहे. यासाठी शिक्षण आणि प्रचार मोहिमा अधिक प्रभावीपणे राबविण्याची आवश्यकता आहे, ज्यामुळे मानसिक आरोग्याच्या विषयावर लोकांची समज वाढवता येईल.

अखेर, या संशोधनाने मानसिक आरोग्याविषयी जागरूकता वाढवण्यासाठी शासकीय योजना, शैक्षणिक दर्जा, आणि जनजागृती मोहिमा यांच्या महत्त्वपूर्ण भूमिकेचा ठराविक ठराव दर्शविला आहे. यावरून हे स्पष्ट होते की, मानसिक आरोग्य सुधारण्यासाठी एकत्रितपणे विविध सामाजिक, शैक्षणिक आणि शासकीय पातळीवर उपाययोजना गरजेच्या आहेत.

### शिफारसी

या संशोधनाच्या निष्कर्षावर आधारित मानसिक आरोग्याविषयी जनजागृती आणि शिक्षणाच्या पातळीवर काही महत्त्वाच्या शिफारसी करण्यात येत आहेत. सर्वप्रथम, शालेय आणि महाविद्यालयीन स्तरावर मानसिक आरोग्याबाबत माहिती आणि जागरूकता वाढविण्याच्या कार्यक्रमांची आवश्यकता आहे. शिक्षण संस्था आणि शालेय पाठ्यक्रमात मानसिक आरोग्याशी संबंधित विषयांचा समावेश करणे आवश्यक आहे.



तसेच, उच्च शिक्षण घेतलेल्या व्यक्तींच्या अनुभवावर आधारित मानसिक आरोग्याविषयीच्या कार्यशाळा आयोजित करणे उपयुक्त ठरू शकते, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये मानसिक आरोग्याबाबत योग्य समज निर्माण होईल.

दुसरे, वयोमानानुसार मानसिक आरोग्याबाबत जागरूकता वाढविण्यासाठी विशेष कार्यक्रम राबविण्याची आवश्यकता आहे. विशेषतः वृद्ध वयोगटासाठी मानसिक आरोग्याच्या महत्त्वाबद्दल अधिक माहिती देणारी जनजागृती मोहिमा आयोजित करणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे. यासाठी स्थानिक पातळीवर प्रभावी संवाद साधण्यासाठी आरोग्य सेवा, शासकीय योजनांचा प्रचार आणि वृद्धांसाठी मानसिक आरोग्य कार्यशाळा आयोजित करण्याची शिफारस केली जाते. यामुळे वयोमानानुसार मानसिक आरोग्याविषयीची जागरूकता वाढेल आणि त्या वयोगटातील लोकांना मानसिक आरोग्याचे महत्त्व समजून घेता येईल.

तिसरे, शासकीय योजनांची अधिक प्रभावी माहिती जनतेपर्यंत पोहोचविण्यासाठी एक सशक्त प्रचार प्रणाली तयार केली पाहिजे. शासकीय योजनांविषयीची माहिती खासकरून अशिक्षित आणि कमी शैक्षणिक दर्जा असलेल्या लोकांपर्यंत पोहोचवणे गरजेचे आहे. त्यासाठी स्थानिक स्तरावर प्रचार मोहिमा आयोजित केल्या जाऊ शकतात, ज्या लोकांच्या जीवनशैलीशी संबंधित असतील. यामध्ये स्थानिक कार्यकर्ते, आरोग्य कर्मचारी आणि शासकीय यंत्रणांचा सक्रिय सहभाग असावा, जेणेकरून मानसिक आरोग्याच्या योजनांचा अधिकाधिक लाभ लोकांना मिळू शकेल.

## संदर्भ

1. Kumar R. Mental health awareness and educational levels. New Delhi: Academic Press, 2018.
2. Dev A. Correlation between education and mental health. Mumbai: Health Publications, 2017.
3. Sharma P. Age and mental health: A study. Pune: MindCare Publishers, 2019.
4. Patil S. Elderly mental health and social isolation. Ahmedabad: Senior Health Foundation, 2021.
5. Singh A. Government schemes and awareness among educated individuals. Jaipur: Social Welfare Press, 2020.
6. Jadhav K. Challenges in utilizing mental health schemes: A study of rural areas. Bangalore: Rural Health Press, 2019.